

Бабий Р.П. Теоретические основы рынка образовательных услуг в трансформационный период

Проанализировано развитие высших учебных заведений в Украине и формирования рынка образовательных услуг в трансформационный период. Указано на совершенствование механизмов обеспечения системы развития сферы образовательных услуг, в частности финансирование учебных заведений и научных учреждений. Доказано, что функционирование сферы образовательных услуг является необходимым условием для реализации цели государства с социально ориентированной экономикой к росту и улучшения жизненного уровня населения. Указаны источники финансирования системы образования, охарактеризована смешанная система финансирования в отношении высших учебных заведений.

Ключевые слова: образование, рынок, образовательные услуги, образовательная система, финансирование, развитие, трансформационный период.

Baby R.P. Theoretical foundations of the education market in the transformation period

The development of higher education in Ukraine and shaping the education market in the transformation period. Indicated on improvement of mechanisms for the development of educational services, including funding for universities and research institutions. Prove that the function field of educational services is a prerequisite for achieving the goals state with socially oriented economy to growth and improved living standards. These sources of funding education system characterized on a mixed system of financing higher education.

Keywords: education, market, educational services, educational system, financing, development, transformation period.

УДК 300.[52+54]

Аспір. М.В. Несправа¹ –

Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ, РЕЛІГІЯ ТА ЕКОНОМІКА: СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Динамічні зміни у соціальній та економічній сферах суспільного життя у ХХ-ХХІ ст. відбуваються на тлі трансформації релігійних інститутів, зміни ролі релігії у вирішенні проблем суспільного розвитку. Проаналізовано взаємозв'язки між релігійним чинником та економічним зростанням, сутність та особливості секуляризації економіки (на прикладі країн Західної Європи), а також запропоновано диференційно-мультипликативну гіпотезу суспільно-економічного розвитку, яка спирається на системно-історичну інтерпретацію процесу секуляризації.

Ключові слова: релігія, економіка, секуляризація, економічне зростання, модель соціально-економічного розвитку.

Постановка проблеми. Чи може релігія створювати ті чи інші конкурентні переваги в економіці? На перший погляд, питання виходить за межі дискурсу економічної науки. Протягом багатьох століть, за винятком таких титанів суспільної думки, як Адам Сміт або Макс Вебер, мало хто звертався до вивчення взаємозв'язків між релігією та економікою. Більшість економістів схильні *a priori* приймати "секуляризаційну тезу", запроповану М. Вебером, сутність якої зводиться до того, що по мірі зростання значення економіки у суспільному житті (внаслідок науково-технічного прогресу) роль релігії буде неухильно зменшуватися.

Протягом більшої частини ХХ ст. економісти вважали, що релігійні інститути, щонайбільше, функціонують на периферії економічного життя сучасного секуляризованого суспільства. Але з часом відмова від ортодоксальних моделей економічного розвитку, які пояснюють зростання впливу капіталу, трудових ресурсів, технологій тощо, привернула увагу дослідників до ролі таких чинників, як інститути (організації), інформація, психологія, культура, покликаних пояснити безпрецедентне економічне зростання останніх 150 років.

Штучний "когнітивний бар'єр", який відокремлював релігію від економіки стає дедалі прозорішим. Сучасні комплексні методи економічних досліджень дають змогу більш глибоко вивчити вплив релігійного чинника на розвиток суспільства загалом і економіки зокрема. А отже, веберівська "секуляризаційна теза" потребує критичного переосмислення, з урахуванням результатів останніх теоретико-методологічних та емпіричних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній теорії співіснують два підходи щодо зв'язку між релігією та економікою. Перший стверджує, що релігія (або релігійні інститути) є вторинною, тобто наслідком дії таких загальних чинників, які відображають стан економічних, політичних, соціальних, регіональних та інших аспектів суспільного розвитку загалом. Другий підхід визначає релігію як самостійний чинник, незалежну змінну, здатну впливати на результати економічного, політичного та соціального розвитку.

Перша концепція по суті є розвитком "секуляризаційної тези" в межах концепції "суспільного прогресу" і стверджує, що розвиток економіки, зростання національного багатства та суспільного добробуту базується на розвиткові релігійно-нейтральних інститутів (громадянського суспільства), при цьому саме суспільство нібито стає менш релігійним. Останнє вимірюється або через причетність до організованої релігії, або за показниками релігійних переконань.

Інший підхід, концепція "релігійних ринків" стверджує, що держава у той чи інший спосіб взаємодіє з релігією, впливає на ступінь релігійності суспільства, а отже, регулює "ринки релігій" (у класичному розумінні, як взаємодія попиту і пропозиції) в інтересах суспільного розвитку. При цьому діяльність релігійних інститутів розглядають як надання специфічних "послуг", а їхню взаємодію – як "конкуренцію". Отже, "концепція релігійних ринків" вважає релігію одним із видів суспільно-економічної діяльності, й відносить її до загально-економічних чинників, які діють на суспільний розвиток як один із багатьох регульованих олігополістичних ринків.

Першу концепцію представлено у працях таких відомих вчених, як: М. Вебер, Р. Барро, У. Блюм, Л. Дадлі, Д. Доббелер, Р. МакЛірі, Л. Яннаконе. [3, 5, 7, 9, 11, 15] Другу підтримують численні сучасні науковці, зокрема: Р. Белла, П. Бергер, О. Богданова, О. Галор, Р. Інглхарт, А. Льюїс, Х. Казанова, П. Норріс, С. Міхалопулос та інші. [1, 2, 8, 10, 12]. Варто зауважити, що ані перша, ані друга концепції не дають відповідей на питання щодо механізмів впливу релігійного чинника на процес розвитку сучасної "секуляризованої" економіки, а отже, необхідним є більш глибоке дослідження цієї проблеми в контексті історичного розвитку найбільш секуляризованого економічного класу сучасного світу – Західної Європи.

¹ Наук. керівник: А.О. Задоя д-р екон. наук, професор – Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля

Мета дослідження. Відштовхуючись від "секулярної гіпотези" М. Вебера, уточнити в теоретико-методологічному і науково-практичному сенсі сутність і складові взаємозв'язків між процесами секуляризації та економічного розвитку (на прикладі країн Західної Європи).

Результати дослідження. У праці "Багатство народів" Адам Сміт стверджував, що належність до релігійних конфесій може надавати певні економічні переваги: по-перше, вона (належність) сприяє зниженню ризиків, адже "правильна" конфесія є більш стабільною і впливовою, а отже, допомагає накопиченню і збереженню багатства; по-друге, конфесія створює додаткові "позапорові" інструменти встановлення довірчих відносин, врегулювання спірних питань, а також покарання порушників під час укладання економічних угод всередині конфесійних груп [15, с. 643-644].

Другий концептуально важливий крок у вивченні впливу релігії зробив Макс Вебер, який стверджував, що Реформація мала вирішальне значення для виникнення сучасного капіталізму через вплив на систему суспільних переконань, цінностей і цілей. Йшлося про те, що протестантизм змінив у суспільній свідомості ставлення до економічної діяльності та накопичення багатства, успішність у яких трактувалася як "знак Божого благословення" [2, с. 71, 109].

Теорія знайшла як прихильників, так і критиків, які, з одного боку, визнавали більш успішний та швидкий розвиток економіки за "протестантською моделлю", але з іншого – справедливо вказували на ігнорування довготермінового характеру еволюції капіталізму в Європі, слабкість історико-економічної статистики, та навіть хибне тлумачення наявних статистичних даних. Сучасну версію веберівської тези щодо "духу капіталізму", представлену У. Блюмом та Л. Дадлі, може бути зведено до твердження, що стосовно теорії ігор (контрактів) протестантська етика, на відміну від католицької, збільшує економічні втрати внаслідок порушення умов договору, а отже, сприяє зростанню довіри, налагодженню ділових стосунків, розбудові мережі кооперативних зв'язків у "протестантських" економіках, що стимулює швидший розвиток капіталістичних відносин [7, с. 217].

У першій половині ХХ ст. гіпотеза М. Вебера вважалася доведеною, оскільки історична статистика XVI-XIX ст. підтвержувала її на емпіричному рівні. Першим, хто висловив скептицизм, більш того – запропонував помінати місцями наслідки (релігію) та причини (економіку), став нобелівський лауреат А. Л'юїс. [13, с. 96] Подальшого розвитку "теорія секуляризму" набула у працях Р. Барро і Р. МакЛірі на базі міжнародних порівняльних досліджень щодо зв'язку між релігійністю та економічним розвитком. Масштабні, більш як по 50 країнах, протягом 30 років, розвідки "... вказують на існування кореляційного зв'язку між вірою та темпами економічного зростання... і підтверджують припущення щодо того, що швидший економічний розвиток пов'язано зі зменшенням релігійності" [7, с. 29-30].

Однак Л. Яннаконе зазначає, що "...в той час як вчені-економісти ігнорували релігію, виходячи із переконання, що вона зникає під впливом секуляризації, практика свідчить протилежне: релігія залишається дуже потужним чинником економічного розвитку суспільства в ХХІ ст." [11, с. 1472].

Дослідження Р. Барро та Р. МакЛірі, Р. Інглхарта та П. Норріса, О. Галора та С. Міхалопулоса щодо взаємозв'язків між релігією, культурою і економічною ефективністю мали на меті перевірку гіпотези щодо ендогенного характеру впливу релігійного чинника на довготермінове економічне зростання, оскільки національні економіки демонстрували емпіричні аномалії, які методологія ортодоксальної економічної теорії пояснити не могла, як, наприклад, різке скорочення темпів росту, починаючи з кінця 1980-х років. Моделі розроблені вченими для національних економік і для міжкраїнних порівнянь не змогли переконливо довести чи відкинути "секулярну гіпотезу", оскільки релігійний чинник, не корелюючи з макроекономічними показниками, досить часто тісно пов'язаний із мікро- та мезоекономічними, такими як, приміром, довготермінові стимули продуктивності праці [5, 10, 12].

Отже, питання щодо сутності взаємозв'язку між релігією та економікою, чи має він нейтральний (секулярний), ендогенний (загальноекономічний) або ж екзогенний (ідеологічний, себто "дух капіталізму") характер залишається відкритим.

Логіка наукового дослідження вказує на необхідність уточнення термінології, зокрема самого поняття "секуляризація". Слово "секуляризація" (від лат. *saecularis* – світський, мирський) має два тлумачення: "*вузьке*" і "*широке*". Перше виникло у середині XVII ст. й позначало економіко-правовий акт відчуження церковного майна на користь держави або приватних осіб: конфіскацію земель, майна, скарбів, ліквідацію монастирів, відміну церковної десятини тощо. Цей процес мав на меті витіснення Церкви з економічної сфери, й у Західній Європі завершилися до початку ХХ ст. [2, с. 19-21].

"Секуляризація" у *широкому* розумінні стала наслідком загальної модернізації економіки, лібералізації і деклерикалізації суспільного життя загалом. У сучасному розумінні секуляризація є процесом звузнення сфери впливу релігійних інститутів на політику, державу, культуру, освіту та економіку.

Дослідник Р. Белла відзначає, що "...процес секуляризації тягне за собою не ліквідацію самої релігії, а зміну її суспільних функцій та структури" [1, с. 267]. Д. Доббелер вважає, що процес секуляризації відбувається на трьох рівнях: макро-, на рівні структурних зрушень в суспільстві, мезо- (організаційно-), переважним чином щодо структурних змін всередині релігійних організацій, і на мікрорівні, під яким маємо на увазі особистісні, індивідуальні зміни у ставленні до релігії [9, с. 104].

З іншого боку, такі вчені, як П. Бергер, Р. Інглхарт, Х. Казанова, П. Норріс, обстоюють позицію, що традиційна теорія секуляризації неповною мірою відображає вплив релігійного чинника на суспільно-економічні процеси, більш того, йдеться навіть про часткову "десекуляризацію" суспільного життя в Європі [6, 8, 12].

Таким чином, секуляризація на інституціональному й організаційному рівнях є процесом реструктуризації суспільних відносин: релігійні інститути змінюють роль, функції та організацію під впливом змін у соціально-економічному житті. При цьому виникають два закономірні питання: 1) якого характеру набуває взаємозалежність між процесами секуляризації та економічного роз-

виту? 2) чи мають місце відмінності у структурних зрушеннях для різних конфесій і якщо так, то які саме?

Дані статистичних досліджень підтверджують поступове зниження впливу організованої релігії (церков, конфесій) протягом ХХ – початку ХХІ ст. в усіх країнах Західної Європи (середньорічний темп зниження показника релігійності -0,25 %). Особливо помітними ці зрушення стали після 2000 р. (темп зріс майже втричі, до -0,67 % на рік). При цьому спостерігаємо значну диференціацію між країнами – від 80-90 % (Іспанія, Італія, Португалія, країни Скандинавії) до 35-55 % (Бельгія, Франція, Нідерланди), однак середній показник релігійності зберігається на досить високому рівні – 71,2 % (станом на 2010 р., табл.).

Табл. Зрушення релігійного та економічного характеру в країнах Західної Європи протягом 1900-2010* рр.**

Країна	1900		1950		2000		2010	
	Релігійність, %	ВВП на одну особу, USD	Релігійність, %	ВВП на одну особу, USD	Релігійність, %	ВВП на одну особу, USD	Релігійність, %	ВВП на одну особу, USD
Італія	98	1785	96	3502	92	18740	88	30136
Іспанія	98	1786	97	2189	91	15269	87	30557
Норвегія	100	1937	92	5463	88	24364	86	55009
Ірландія	100	2256	91	3453	89	22015	85	41921
Португалія	99	1302	96	2086	87	14022	84	23385
Данія	100	3017	94	6943	85	23010	81	37657
Фінляндія	100	1668	95	4253	86	20235	79	36395
Швейцарія	99	3833	95	9064	78	22025	76	45418
Швеція	100	2561	93	6739	82	20321	70	41191
Австрія	97	2882	95	3706	78	20097	69	42409
Німеччина	98	2985	79	3881	66	18596	64	39028
Велика Британія	99	4492	87	6939	76	19817	59	36941
Бельгія	96	3731	93	5462	65	20742	56	37883
Франція	99	2876	84	5271	68	20808	49	35548
Нідерланди	95	3424	82	5996	38	21591	35	42194
Середній показник	98,5	2702	91,3	4997	77,9	20110	71,2	38378

* Розрахунки за 2010 р. по Великій Британії уточнено з урахуванням результатів перепису 2011 р.

** Розраховано автором за даними [17, 18].

Розгляд соціально-економічних зрушень у контексті провідних "конфесійних" груп країн Західної Європи: католицької – Австрія, Бельгія, Іспанія, Ірландія, Італія, Португалія, Франція та протестантської – Велика Британія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія відображає деякі принципові відмінності. Зокрема екстремальні (max/min) значення показника релігійності для католицьких і протестантських країн розбіжні: максимальні ~2 %, мінімальні ~15 %, а в середньому різниця між групами станом на 2010 р. становить ~5 %, що не дуже помітно відрізняється від початкового (1900 р.) показника – ~0,8 % (рис. 1, табл.).

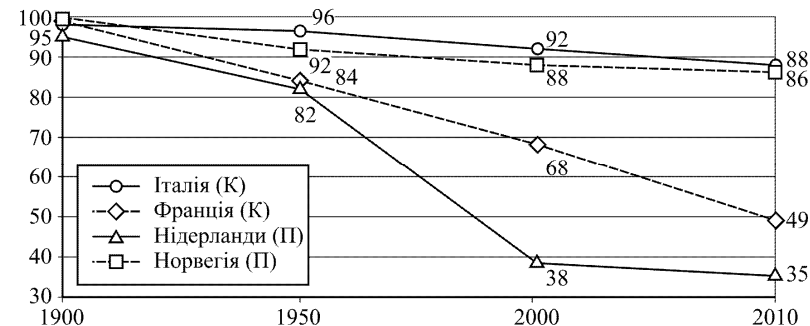

Рис. 1. Екстремальні (max/min) значення показника релігійності по конфесійних групах країн Європи в 1900-2010 рр.

Дещо іншу картину дає аналіз економічної динаміки: екстремальні (max/min) значення показника ВВП на одну особу для католицьких і протестантських країн відрізняються: максимальні ~55 %, мінімальні ~65 %, а в середньому різниця (станом на 2010 р.) ~30 %, що ще менш відхиляється від показника 1900 р. ~25 % (рис. 2, табл.). Зауважимо, що лінійної залежності між показниками релігійності та економічного розвитку не спостерігаємо: протягом останніх 50-60 років останні, загалом, не корелюють з темпами спадання перших, і мінімально корелюють з "конфесійним чинником".

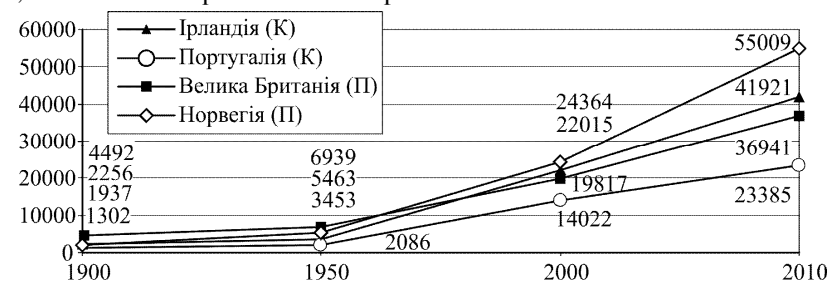

Рис. 2. Екстремальні (max/min) значення показника ВВП на одну особу за конфесійними групами країн Європи в 1900-2010 рр.

Більш того, на загальному тлі "секуляризованого" економічного розвитку Західної Європи найбільші темпи зростання демонструють країни з найвищими показниками релігійності – Норвегія, Ірландія, Швейцарія, водночас, як для найбільш "секуляризованих" країн характерні помірковані показники економічного росту [14, с. 87]. Таким чином, чи не єдиним підтвердженням "класичної" теорії секуляризації залишаються Нідерланди. На нашу думку, це виключення підтверджує те, що взаємозв'язок між релігійним чинником і економічним розвитком має складний, комплексний, нелінійний характер, тобто не описується теорією, яка спирається на "секуляризаційну гіпотезу" М. Вебера.

Отже, ідея щодо "повної секуляризації" економіки у процесі модернізації суспільного життя в розвинених країнах Західної Європи є помилковою. Соціально-економічний розвиток і справді супроводжується "секуляризаційними ефектами", які істотно відрізняються навіть для різних країн єдиного регіону чи

конфесії, а структурні зрушення на різних рівнях – мікро-, мезо- та макро- – можуть мати різноспрямований характер. Іншими словами, існування процесу послідовного, лінійного зниження впливу релігійного чинника на суспільний розвиток спростовується даними емпіричних спостережень.

Яким же тоді чином пов'язані між собою релігія і економічний розвиток? Більш придатною для пояснення системи взаємозв'язків виглядає "диференційно-мультиплікативна" гіпотеза суспільно-економічного розвитку, що базується на таких припущеннях: 1) у сучасних економічних формаціях наявні певні суспільні складові (чинники), які зберігаються від традиційних суспільств, зокрема релігійні інститути; 2) інституалізація релігійних принципів (економічних змін) позначається на суспільному розвитку через взаємовплив і набуває різноманітних видів та форм.

Таким чином, релігійний чинник за різних умов може виступати як причиною, так і наслідком трансформації системи соціально-економічних відносин. В умовах, коли релігійні інститути відігравали в суспільстві провідну роль (XVI-XVIII ст.), масштабні, якісні економічні зміни були неможливими без їхньої попередньої реструктуризації. Однак, акумуляція суспільно-економічних змін рано чи пізно проявляється через еволюційну (або революційну) зміну системи релігійних інститутів (XIX-XX ст.).

Прикладами першого типу взаємодії є хід соціально-економічних зрушень в країнах "Реформатського поясу": розпочавшись із релігійних, суспільні реформи із часом перейшли на якісно новий рівень, посприявши "протестантському економічному диву". Другий тип представлено серією "антиклерикальних революцій" у процесі створення національних держав т.зв. "Оливкового поясу", де суспільно-політичні зміни супроводжувалися націоналізацією церковного майна і загальною секуляризацією суспільного життя (політика, економіка, освіта, культура тощо).

Виходячи з висловлених вище передумов, зміни суспільно-економічного життя під впливом *диференційованого* (виключно секуляризація у "вузькому" розумінні) й *мультиплікованого* (секуляризація, що сполучає риси "вузького" та "широкого" розуміння) мають відрізнятися: у першому випадку позитивні зміни (економічна динаміка) матимуть повільний, але довготерміновий характер, а у другому – швидкий, стрибкоподібний (в історичному масштабі). Подібну динаміку можна простежити на історико-статистичних матеріалах за економіками католицьких та протестантських країн Західної Європи за XVII-XX ст.

Окремого дослідження, з погляду оцінювання впливу релігійного чинника на розвиток економіки, заслуговують конфесійні релігійні меншини Західної Європи – іудейська, мусульманська та православна. У цьому випадку окреслимо лише загальні риси цієї специфіки: 1) часовий лаг щодо початку економічної інтеграції: якщо для іудейських громад це – IX-X, для православних – XIV-XV, то для мусульманських – не раніше початку XX ст.; 2) оригінальні моделі соціально-економічної інтеграції ("релігійно-мережіві" – для іудейської та мусульманської, "соборно-громадська" – для православної меншини); 3) своєрідний "спектр" економічних функцій; 3) відмінний хід процесу секуляризації (поетапний – для православ'я, дискретний – для іудаїзму й "десекуляризація" – для мусульманства) [4, 16].

Варто відзначити, що в сучасних умовах найбільш помітну роль відіграють саме "антисекуляризаційні" процеси, що відбуваються у мусульманських громадах країн Західної Європи. Справа в тому, що в той час, коли при незначній загальній чисельності (~1,5-2 %) соціально-економічну динаміку православних й іудейських громад більш-менш синхронізовано з "католицькою" та "протестантською", середня питома вага мусульман становить 5,8 % населення (найбільша у Франції – 8,3 %) і продовжує збільшуватися темпами, що випереджають навіть високі темпи природного приросту мусульман у Європі (внаслідок активної імміграції та ідеологічної експансії), що викликає певне занепокоєння у решти громадян [16, 19].

Більш детальний аналіз впливу чинника секуляризації на розвиток економіки в контексті діяльності релігійних меншин є предметом окремого, присвяченого країнам Центральної та Східної Європи, напряму розвідок у межах обраної теми.

Висновки. Дослідження впливу релігійного чинника і процесу секуляризації на економічний розвиток країн Західної Європи дає змогу сформулювати такі висновки:

По-перше, на теоретико-методологічному рівні "секуляризаційна гіпотеза" М. Вебера не може пояснити особливості історичного розвитку економік країн Західної Європи: від початку XX ст. й до сьогодні емпіричні дані вказують на істотні відхилення реальних процесів від "конфесійної" моделі економічного розвитку.

По-друге, уточнення змісту поняття "секуляризація" (у вузькому та широкому розумінні) дає змогу запропонувати неортодоксальну "диференційно-мультиплікативну" гіпотезу соціально-економічного розвитку, у якій дія різноманітних чинників, у т.ч. релігійного, розглядається із системних, щодо економіки, позицій. Зокрема, чинник секуляризації може діяти як самостійно (диференційовано) так і в комплексі (мультиплікативно), реалізуючи цим самим різні типи соціально-економічної динаміки, як це мало місце у "протестантських" країнах протягом XVI-XVIII або в католицьких – у XVIII-XX ст.

По-третє, аналіз емпіричних даних щодо секуляризації та економічного розвитку дає загалом парадоксальну картину: при досить стабільному рівні релігійності у XX ст. – "надвисокі" темпи економічного зростання, при цьому найшвидше зростання демонструють найменш секуляризовані країни. Такі суперечності потребують розширення часових меж дослідження із врахуванням "конфесійного" чинника для країн Західної Європи.

Дослідження також дало змогу окреслити проблеми, вирішенню яких будуть стосуватися подальші наукові розвідки, а саме: по-перше, до якого історичного періоду розвитку економік країн Західної Європи можна успішно застосувати "класичну" теорію секуляризації? По-друге, який саме чинник (чинники) обумовлюють "конфесійні" відмінності у довготерміновому економічному розвитку "протестантських" і "католических" країн? По-третє, в чому проявляється специфіка впливу релігійних меншин (православної, іудейської та мусульманської) на процес соціально-економічного розвитку Європейського континенту.

Література

1. Белла Р. Религия как символическая модель, формирующая человеческий опыт / Р. Белла // Американская социология сегодня. Перспективы, проблемы, методы. – М. : Изд-во "Прогресс", 1972. – 392 с. [Электронный ресурс]. – Доступный с http://lib.uni-dubna.ru/search/files/soc_rel_obsh_garadja/s2chap4.pdf.
2. Богданова О.А. Процесс секуляризации и кризис личности в западной культуре XX века : монография / О.А. Богданова. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГЭУ, 2001. – 140 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму : пер з нім. / М. Вебер. – К. : Вид-во "Основи", 1994. – 261 с.
4. Наумкин В. Мусульманская диаспора на Западе: дифференциация, конвергенция, гибридизация? / В.В. Наумкин // Международные процессы. – 2010. – № 2. – С. 4-14.
5. Barro R.J. Religion and Economic Growth / NBER Working Paper 9682 / R.J. Barro, R.M. McCleary // Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2003. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.nber.org/papers/w9682.pdf>.
6. Berger P.L. The Desecularization of the World: A Global Overview // The Desecularization of the World: Resurgent Religious and World Politics / Ed. P. Berger. – Washington, D.C. : Ethic and Public Policy Center, 1999. – 143 p.
7. Blum U. Religion and economic growth: was Weber right? / U. Blum, L. Dudley // Journal of Evolutionary Economics. – Vol. 11, № 2. – 2001. – Pp. 207-230. [Electronic resource]. – Mode of access <http://link.springer.de/link/service/journals/00191/papers/1011002/10110207.pdf>.
8. Cazanova J. Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective, 2006 / J. Cazanova. [Electronic resource]. – Mode of access <http://iasc-culture.org/THR/archives/AfterSecularization/8.12CCazanova.pdf>.
9. Dobbelaere K. Secularization: An Analysis at Three Levels (Gods, Humans and Religions) / K. Dobbelaere. – Brussels : P.I.E. – Peter Lang, 2002. – 214 p.
10. Galor O. Evolution and the growth process: Natural selection of entrepreneurial traits / O. Galor, S. Michalopoulos // Journal of Economic Theory, 2012. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.nber.org/papers/w17075>.
11. Iannaccone L.R. Introduction to the Economics of Religion / L.R. Iannaccone // Journal of Economic Literature. – Vol. 36. – 1998. – Pp. 1465-1496. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.international.ucla.edu/cms/files/perg_iannoconne.pdf.
12. Inglehart R. Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide / R. Inglehart, P. Norris. – Cambridge, 2004. [Electronic resource]. – Mode of access http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Books/Sacred_and_secular.htm.
13. Lewis A.W. The Theory of Economic Growth / A.W. Lewis. – London: Taylor and Francis, 2003. – 453 p.
14. Religion and democracy in contemporary Europe / Ed. by G. Motzkin, Y. Fischer. – London: Alliance Publishing, 2008. – 200 p. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.alliancemagazine.org/books/Religion%20and%20Democracy.pdf>.
15. Smith A. The Wealth of Nations / A. Smith. – The Pennsylvania State University: An electronic Classics series publication, 2005. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/adam-smith/wealth-nations.pdf>.
16. Migrants, minorities and employment Exclusion and discrimination in the 27 Member States of the European Union: Update 2003-2008 // European Union Agency for Fundamental Rights, 2010. – 96 p. [Electronic resource]. – Mode of access <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/migrants-minorities-and-employment-exclusion-and-discrimination-27-member-states>.
17. Eurostat – European Commission. [Electronic resource]. – Mode of access http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices.
18. New Maddison Project: Historical Statistics Database. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.ggd.cnet/maddison/maddison-project/data.htm>.
19. World Religion Database International religious demographic statistics and sources. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.worldreligiondatabase.org/wrd_default.asp.

Несправа Н.В. Секуляризация, религия и экономика: структурные сдвиги в странах Западной Европы

Динамические изменения в социальной и экономической сферах общественной жизни в XX-XXI вв. происходят на фоне трансформации религиозных институтов, из-

менения роли религии в решении проблем общественного развития. Проанализированы взаимосвязи между религиозным фактором и экономическим ростом, сущность и особенности секуляризации экономики (на примере стран Западной Европы), а также предложена дифференциально-мультипликативная гипотеза общественно-экономического развития, опирающаяся на системно-историческую интерпретацию процесса секуляризации.

Ключевые слова: религия, экономика, секуляризация, экономический рост, модель социально-экономического развития.

Nesprava M.V. Secularization, religion and economy: structural changes in Western Europe

Dynamic changes in social and economic spheres of social life in the XX-XXI centuries taking place on the background of religious institutions transformation, the changing role of religion in social development's problems solving. This paper analyzes the relationship between religious factors and economic growth, the nature and characteristics of economical secularization (the case of Western Europe) and proposed the differential-multiplicative hypothesis of socio-economic development, based on complex-historical interpretation the secularization process.

Keywords: religion, economics, secularization, economic growth, model of socio-economic development.

УДК 338.47-052:330.837(477)

Доц. Б.М. Пісний, канд. екон. наук –
Львівська філія Європейського університету

ДЕРЖАВНА СПОЖИВЧА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Обґрунтовано необхідність активізації процесу формування та реалізації комплексної споживчої політики та забезпечення високого правового рівня захисту інтересів споживачів не тільки на державному, але й на регіональному рівні. Запропоновано здійснювати пошук шляхів удосконалення державної споживчої політики на основі принципу системності соціально-економічної регіональної політики.

Ключові слова: інтереси споживачів, захист прав споживачів, споживча політика, регіональні програми, регіональний споживчий ринок, система технічного регулювання.

Постановка проблеми. Формування державної споживчої політики у ринковій економіці виступає найважливішим індикатором ефективності пошуку балансу між економічним зростанням та забезпеченням соціального розвитку, формуванням належного рівня життя, а також збереженням екологічно безпечного довкілля. Основна мета державної споживчої політики – захист прав споживачів відповідно до екологічних вимог безпеки та якісного рівня продукції. Є дві групи факторів, які зумовлюють необхідність провадження державної споживчої політики, – економічні та соціальні. Економічні пов'язані із функціонуванням ринку товарів і послуг, конкуренцією, фіскальною політикою тощо. Соціальні формуються унаслідок прийнятих у суспільстві систем цінностей, рівня демократизації, політико-правових гарантій.

Глобалізація економік світу призводить до розгортання та активізації протилежної тенденції – регіоналізації. Тому дослідження споживчої політики необхідне не тільки у національному вимірі, але й у регіональному. Адже саме на рівні регіонів виникають перспективні проекти, покликані вирішувати проблему захисту споживчих інтересів саме у конкретних умовах території. Регіони